

Turiny

<i>Pratarmė</i>	10
<i>Tutanchamonas ir jo laikmetis</i>	18
<i>Tutanchamono kapavietės atradimas</i>	44
<i>Visų lobių lobis</i>	76
Asmeninės įkapės	82
Tarnų skulptūrėlės	110
Asmeniniai ritualiniai objektai	128
Ritualiniai baldai ir daiktai	136
Antropomorfinių dievybių statulėlės	144
Zoomorfinių dievybių statulėlės	150
Amuletai	158
Faraono statulos	172
Faraono regalijos	180
Apranga ir kosmetikos priemonės	188
Juvelyriniai dirbiniai	200
Asmeniniai daiktai	260
Ginklai	272
Laivai	282
Baldai ir skrynios	286
Indai ir kiti daiktai iš kalcito	305
<i>Objektų sąrašas</i>	316

1. Vėrinys su sakalo pavidalo karuliu ir širdies formos atsvaru nuo Tutanchamono mumijos.

2–3. Auksinio sosto šoninės plokštės detalė su faraono vardą saugančiu sparnuotu urėju.

4–5. Scena ant auksinės relikvinės. Tutanchamonas šaudo laukinius paukščius, o Anchesenamona paduoda jam kitą strėlę.

6–7. Anubio šventyklos lobyne rastas pektoralas, vaizduojantis dvi deives – Neftidę ir Izidę, kurios klūpėdamos prilaiko didelį skarabėją, simbolizuojantį ryto saulės dievą Cheprį.

8–9. Auksinės Tutanchamono kaukės užpakalinė pusė: tekstai iš „Mirusiųjų knygos“ saugo kaukę.

Tutanchamono kapavietės atradimas

42–43. Lemtinga akimirka. Pagaliau plombos ant keturių relikvinių laidojimo kameros durų buvo nuimtos ir durys atidarytos. Priekyje klūpantis Howardas Carteris rodo į užplombuotą kvarcinį sarkofagą nežinodamas, ko toliau tikėtis. Už jo stovi jo asistentas Arthuras Callenderis ir darbininkas egiptietis.

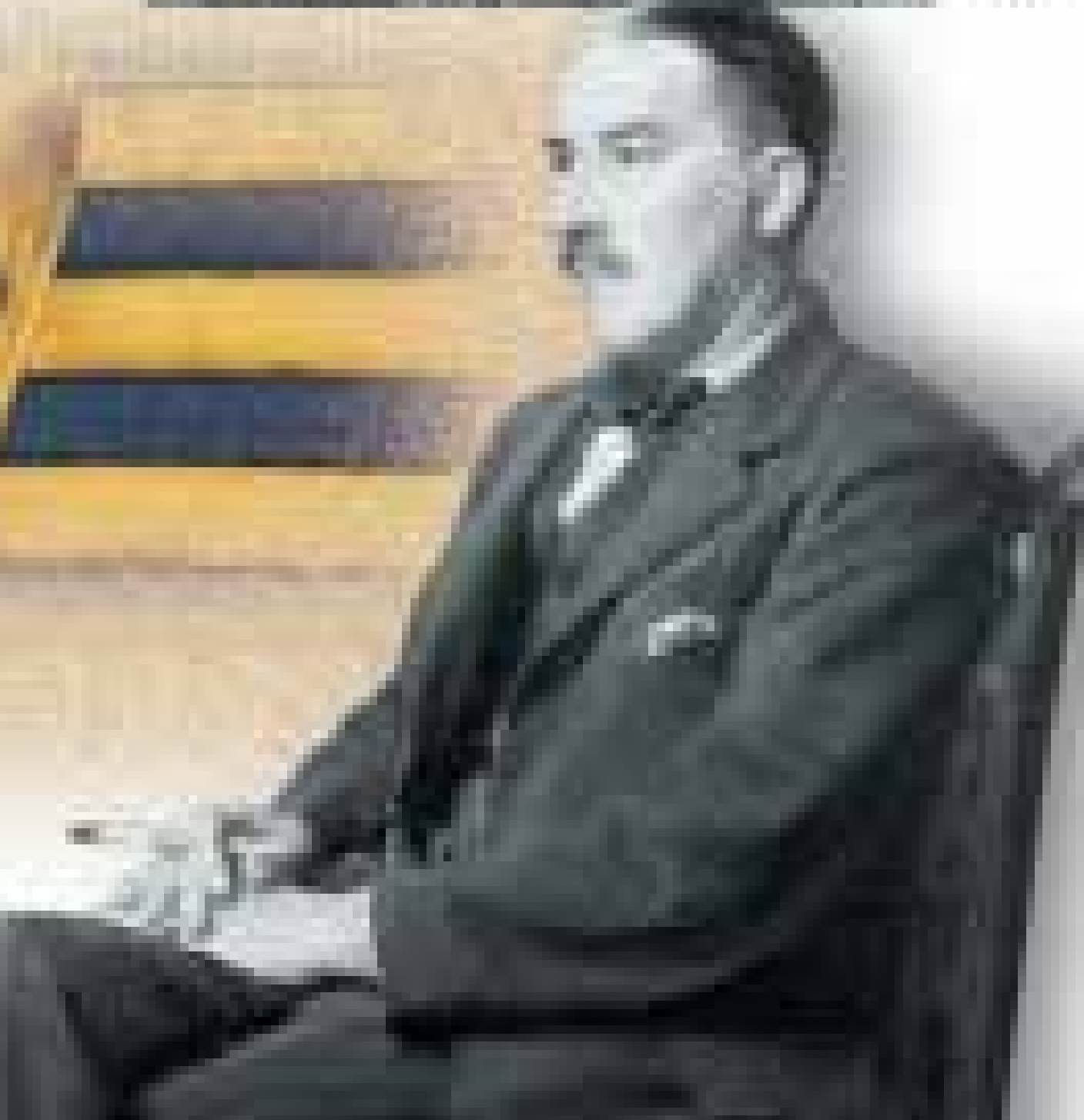
1922 metų lapkritį naujo kasinėjimo sezono darbo dienoraštyje Howardas Carteris įrašo „433-iajį objektą“ kaip pirmą atrastą daiktą ir pratęsia radinių seriją, pradėtą 1915 metų vasarį. Kaip tik tada jis ėmėsi kasinėjimų Karalių slėnyje koncesijos savo darbdavio, V Carnarvono grafo, vardu; pirmasis daiktas „I-asis objektas“ buvo karalienės Tijos ušebto statulėlės fragmentas, rastas prie įėjimo į karaliaus Amenhotepo III kapavietę. Nuo 1915 metų vasario iki 1922 metų lapkričio, per ilgą neveiklumo laikotarpį dėl Pirmojo pasaulinio karo, objektų derlius buvo labai kuklus – 432. 433 objekto įrašas buvo lakoniškas – „Įėjimas į kapavietę“, o kitame puslapyje Carteris užrašė: „Pamatinės vandentakio uolienos plokštėje (po įėjimu į R VI). Atrasta 1922 m. lapkričio 4 d.“ Išvalius laiptus, vedančius žemyn prie užtvėrto įėjimo į kapavietę, Carteris nusiuntė telegramą lordui Carnarvonui: „Pagaliau Slėnyje padarytas nuostabus atradimas. Puiki kapavietė su nepažeistomis plombomis. Rasta jūsų atvažiavimui. Sveikiniai. Carteris.“

Tutanchamonas nepaminėtas, o atrastosios kapavietės savininko tapatybė buvo laikyta paslapyje tol, kol buvo perskaitytas jo vardas ant apatinės užtvėrto įėjimo dalies plombų, kai lapkričio pabaigoje į Luksorą atvykus Carnarvonui kasinėjimai buvo atnaujinti. Iš pradžių Carteris

nesugebėjo nustatyti tapatybės, bet galėjo įtarti, netgi viltis, kad aptarinėjamas faraonas yra Tutanchamonas. Greičiausiai jis anksčiau tikrai minėjo Carnarvonui, jog Tutanchamono kapavietė buvo galima kandidatė į atradimą. O kaip dar galima paaiškinti tą dieną, kai atėjo telegrama, Carnarvono Alanui Gardineriui, didžiajam senovės Egipto kalbos gramatikos žinovui, užduotą klausimą: „Carnarvonas paklausė manęs, ar tai galėtų būti Tutanchamono kapas. Aš atsakiau, kad nelabai išmanau Slėnio istoriją, tad reikia palaukti ir pamatysime.“

Carterio nuomonę nustatant kapavietės savininko tapatybę panagrinėsime šiek tiek vėliau. O dabar aptarkime, kaip keistai Amarnos laikotarpis – erezijos laikmetis, kuris Tutanchamono valdymą pažymėjo kaip lūžį grįžtant prie to, kas daugumai senovės egiptiečių buvo normalu, nuo pat pradžių keistais būdais neigiamai paveikė Howardo Carterio karjerą.

Samuelis Johnas Carteris – labai geras Viktorijos laikų natūralizmo dailininkas – visus savo vaikus išmokė piešti ir tapyti. Howardą, jauniausią sūnų, išauklėjo negalvoti apie jokią kitą karjerą, kaip tik dailininko, gal ne sėkmingo portretisto (kaip jo vyresnysis brolis Williamas) ar žanrinės tapybos (kaip jo tėvas) atstovo, bet to, kuris galėtų puikiai profesionaliai atlikti darbą, piešti paveikslus pagal užsakymus. Dar paauglystėje jis

44. Carnarvonas atvyksta į Luksorą. Pirmieji laiptai į kapavietę buvo rasti 1922 m. lapkričio 4 d. ir Carteris tučiuojau telegrama pranešė gerą žinią savo globėjui Anglijoje. Savo dukters ledi Evelynos Herbert lydimas Carnarvonas išskubėjo į Egiptą. Tais laikais ilgai užtruko, kol jie atvyko į Egiptą, pririekė dar kelių dienų, kol pasiekė Luksorą. Čia juos prie Luksoro stoties pasitinka Carteris ir Kinso provincijos gubernatorius. Šiltai apsirengęs sirguliuojantis Carnarvonas Egipte lapkričio mėnesį.

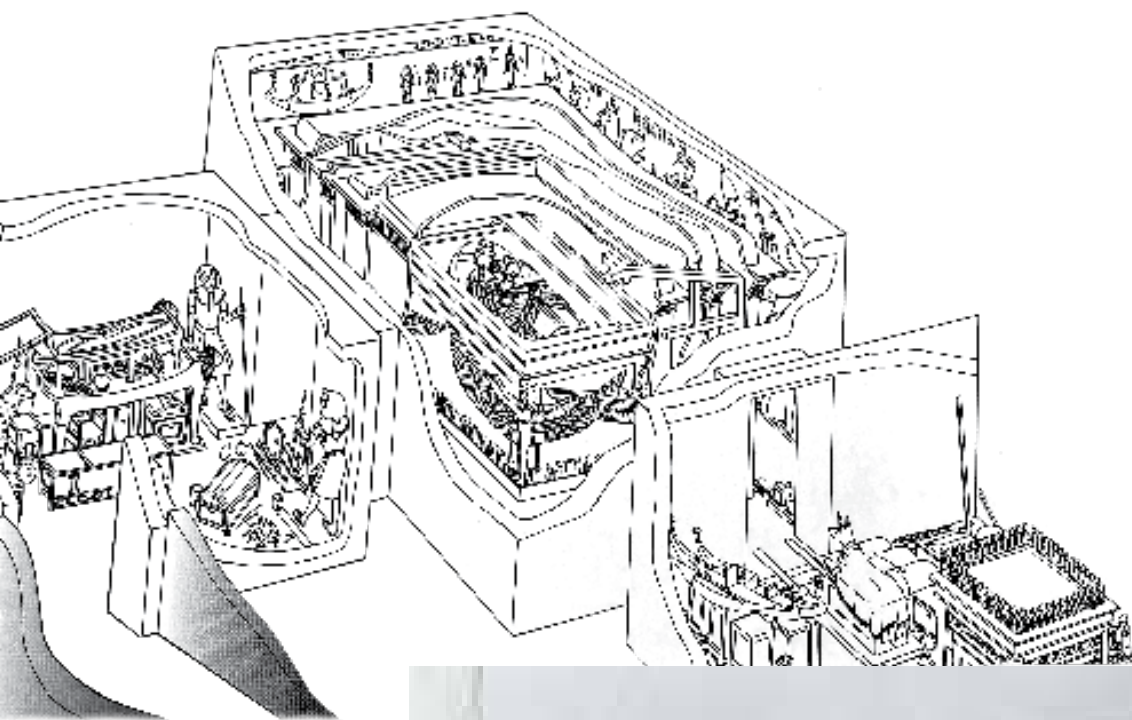
45 viršuje. Lordas Carnarvonas nufotografuotas besilsintis Carterio namo verandoje Tėbų vakaruose. Egipte jis mieliau gyveno prabangiai gerame viešbutyje, Luksore – Žiemos rūmuose. Carterio namas buvo patogus priebėga nuo laikraščių žurnalistų ir įkyrių turistų, kuriame jis retkarčiais galėdavo užsidaryti ir ramiai pabūti tyloje.

45 viduryje. Puikiausio portretisto Howardo Carterio brolio Williamo 1924 metais tapyto Howardo Carterio portreto detalė. Peteliškė – viena išskirtinių Carterio kostiumo detalių. Čia jis gal ir atrodo atsipalaidavęs, tačiau akyse matyti kažkoks gilus susirūpinimas. Jam tai buvo sunkus laikotarpis.

45 apačioje. 1922 m. lapkričio 24 d. įrašas Howardo Carterio darbo dienoraštyje. Carnarvono būrys pasiekė Luksorą, ir Carterio darbininkai, Arthuro Callenderio prižiūrimi, buvo pradėję valyti laiptus apačioje iki pat pirmo užtverto įėjimo į kapavietę. Pagaliau buvo matyti visa tinkuota siena ir buvo galima aiškiai perskaityti kartušą su Tutanchamono sosto vardu.

60–61. 1923 m. vasario 17 d. Howardas Carteris ir Arthuras Mace'is garbingų svečių ir valdininkų akivaizdoje pralaužė užplombuotą prieškamerę nuo laidojimo kameros skiriančią užtvarką. Padarius šią nuotrauką, didžioji užtvarkos dalis buvo pašalinta, ir lankytojams prieš akis atsivėrė puiki išorinė relikvinė su ažuūniais amuletų hieroglifais džed ir tjet, reiškiančiais ištvėrmę ir gyvybę. Fonas padarytas iš nuostabaus švarumo mėlynos spalvos fajanso.

61 viršuje ir 61 dešinėje. Šios dvi nuotraukos vaizduoja, kaip rūpestingai kapavietės objektai paruošiami trumpai kelionei į Sečio II kapavietę, kur būdavo konservuojami. Tačiau šioje kelionėje reikėjo įveikti išėjimą iš kapavietės, ir Carteris, nenorėdamas rizikuoti, pasirūpino atitinkamomis pakavimo medžiagomis bei neštuvais. Čia Carteris ir Callenderis ruošia sargybinių statulas.

aukso folijos, joje nieko ypač įdomaus nėra.“ Atsižvelgus į pastaruosius įvykius Carteriui turbūt reikėjo labiau pasidomėti tuo, kas buvo rasta. Aišku, gali būti, kad kai rašė laišką, radinių jis nebuvo matęs. Ant vienu aukšinių fragmentų buvo Tutanchamono vardas, o ant kitų – Ajo, trumpai valdžiusio Tutanchamono sosto įpėdinio (apie 1327–1323 m. pr. Kr.), ir Davisas su savo naujuoju kasinėtoju Haroldu Jonesu šį labai kuklų duobinį kapą įvardijo kaip faktinę Tutanchamono palaidojimo vietą. Vėliau jis ir buvo paskelbtas tokia, tačiau duomenys tapatybės nepatvirtino, ir jis nesulaukė visuotinio pripažinimo. Tačiau bent jau buvo iškeltas Tutanchamono vardas. Visgi tai, ką jis vėliau tame pačiame laiške parašė ponai Marrs, Carteriui turėjo ypač didelės reikšmės artimoje ateityje: „Lordas Carnarvonas man ką tik pasiūlė didžiulį honorarą, kad mėnesį (vasarį) imčiausi kasinėjimo Dra Abul al Nagoje (vietoje tarp Dair al Bachrio ir įėjimo į Karalių slėnį, kurią jūs neabejotinai prisiminsite) ir pamėginčiau surasti Amenhotepo I ir Jachmos Nefertarės

(XIII dinastijos įkūrėjų) kapavietę, kuri, kaip užsiminama Aboto papiruse, turi būti netoliese, – aplinkybės tokios palankios ir toks įdomus poilsis trumpam nuo darbų, kad sutikau ir stengiuosi kaip išmanydamas.“

Taigi, tariamai nenorėdamas Carteris, pasirodo, pasirengęs grįžti prie kasinėjimų ir imtis sumanymo, kurį prieš penkerius metus pats buvo pasiūlęs lordui Amherstui. Jis tikriausiai labai apsidžiaugė kasinėjimo Tėbų nekropolyje perspektyva, nors galėjo turėti nuogaštavimų, kylančių iš liūdnos valdininko patirties praeityje. Be to, atrodo, kad jam patiko tas laikas, kai tapė, dirbo aukštos klasės gidu ir vertėju, buvo pats sau ponas ir sukinėdamasis tarp gan žinomų klientų visuomenėje buvo įgijęs daug pasitikėjimo savimi. Jis jau nebebuvo tas netašytas keistų manierų jaunuolis; jį tikrai buvo galima palaikyti džentelmenu. Toks jis visai gerai prisiderintų prie to gyvenimo, kurį gyveno grafas Carnarvonas, kuris nereikalavo gyventi nepatogiai ar beprasmiškai taupyti, kaip Petrie. Be to, traukė „didžiulis honoraras“. 1911 metais laiške Percy'ui Newberry'ui Carnarvonas užsiminė, kad moka Carteriui 200 svarų per mėnesį; vargu ar 1909 metais jis mokėjo daug mažiau.

Gastono Maspero palaimintas Carteris ėmė dirbti su Carnarvonu. Maspero buvo labai nusivylęs, kai 1905 metais Carteris išėjo, ir visai stengėsi įkalbėti jį pasilikti. Taigi, kai 1908 metais pas jį atėjo Carnarvonas ir paprašė rasti „mokytą žmogų“ padėti jam su kasinėjimais, tai suteikė Maspero puikią progą reabilituoti Carterį kaip archeologą. Nuo

Asmeniniai ritualiniai objektai

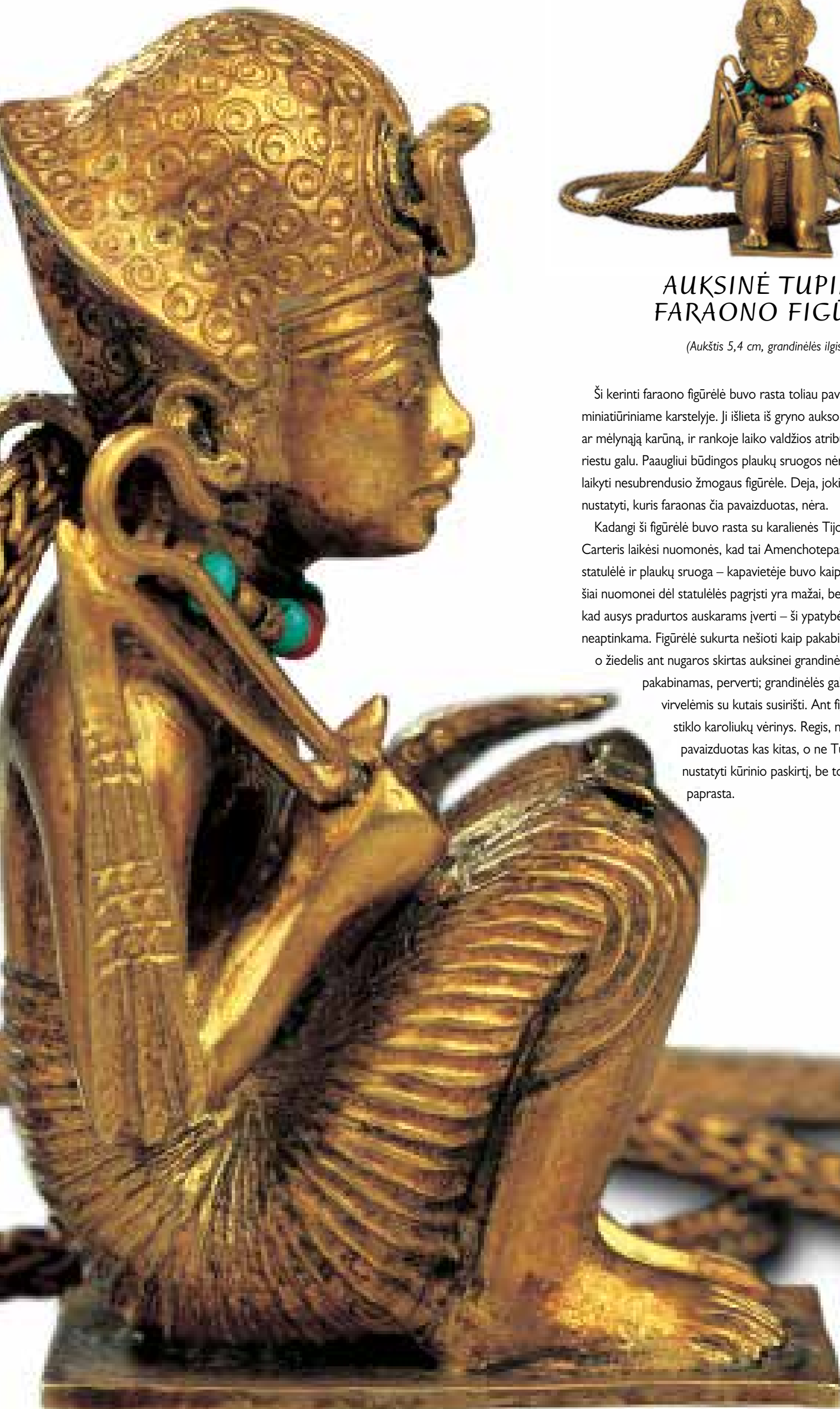
Tutanchamono kapavietėje rastas nepaprastas daiktų kratinys nepasiduoda paprastai analizei. Atrodo, kad daugelis daiktų menkai susiję su pagrindine faraono ar žynio šeimos nario laidojimo paskirtimi; kiti tarsi įdėti tik tam, kad būtų kuo daugiau daiktų, antraip įkapės atrodytų skurdžios. Kam tiek daug baldų, tiek daug paprastų lovų, tiek daug dėžių, pilnų lino, drabužių, brangenybių? Tarytum perkraustymo paslaugas teikiantiems darbininkams būtų buvę liepta atsikratyti visų nereikalingų daiktų iš rūmų sandėlių. Ar buvo įprasta įdėti visus daiktus su velionio vardu? Deja, apie egiptiečių laidojimo tvarką šiuo atžvilgiu žinoma nepakankamai. Tačiau kiti daiktai kapavietėje mirusiam faraonui turėjo turėti didžiulę asmeninę reikšmę, kai kurie netgi ritualinę, ir jos dabar neįmanoma perprasti. Toks yra karstų rinkinys; be kitų, jame buvo mažulytis karstelis su karalienės Tijos, Echnatono motinos, vardu – jame įdėta plaukų sruoga. Ar tai buvo tik sentimentas, ar relikvija, ar turėjo svarbesnę reikšmę? Panašaus pobūdžio klausimų kyla ir dėl kitų toliau pavaizduotų daiktų.

Kiti čia nepavaizduoti objektai kelia klausimą, kam. Ar jie susiję su apeigomis, o gal su asmeniniu pamaldumu? Pavyzdžiui, ką manyti apie dar kitus du miniatiūrinių karstelių rinkinius, sudėtus į paprastas medines dėžes lobyne? Juose buvo du mumifikuoti embrionai – abu moteriškos lyties ir gimę pirma laiko. Šie apgailėtini kūneliai nebuvo iki galo mumifikuoti, tačiau kruopščiai ir dievobaimingai paruošti laidoti. Priimta manyti, kad jie buvo Tutanchamono ir Anchesenamono vaikai, tačiau tėvystė kol kas tiksliai nenustatyta. Ryšys turėjo būti labai asmeniškasis ir tai paaiškintų, kodėl kūneliai buvo įdėti į sakrališkiausią ir ritualiniu požiūriu pačią svarbiausią kapavietės dalį. Kiek dar daug dirbinių šioje stulbinančioje kapavietėje turi paslėptą reikšmę?!

128–129. Tutanchamonas guli ant karsto neštuvų – sakalo ir paukščio ba (jo kelionių dvasios po mirties) sparnais saugomo faraono mumija. Šią skulptūrėlę sukūręs medžio drožėjas nepaprastai sumaniai išnaudojo natūralų medienos raštą.

AUKSINĖ TUPINČIO FARAONO FIGŪRĖLĖ

(Aukštis 5,4 cm, grandinėls ilgis 54 cm)

Ši kerinti faraono figūrėlė buvo rasta toliau pavaizduotame miniatiūriniame karstelyje. Ji išlieta iš gryno aukso. Faraonas dėvi *cheprešą*, ar mėlynąją karūną, ir rankoje laiko valdžios atributus – spragilą ir lazda riestu galu. Paaugliui būdingos plaukų sruogos nėra, todėl sunku šį dirbinį laikyti nesubrendusio žmogaus figūrėle. Deja, jokio įrašo, kad būtų galima nustatyti, kuris faraonas čia pavaizduotas, nėra.

Kadangi ši figūrėlė buvo rasta su karalienės Tijos plaukų sruoga, Carteris laikėsi nuomonės, kad tai Amenhotepas III, ir abu objektai – statulėlė ir plaukų sruoga – kapavietėje buvo kaip „relikvijos“. Įrodymų šiai nuomonei dėl statulėlės pagrįsti yra mažai, bet atkreiptinas dėmesys, kad ausys pradurtos auskarams įverti – ši ypatybė iki Echnatono valdymo neaptinkama. Figūrėlė sukurta nešioti kaip pakabinamas papuošalas,

o žiedelis ant nugaros skirtas auksinei grandinėlei, ant kurios jis pakabinamas, perversi; grandinėls galai baigiasi ne sąsaga, o virvelėmis su kutais susirišti. Ant figūrėls kaklo yra mažulytis stiklo karoliukų vėrinys. Regis, nėra pagrindo manyti, kad pavaizduotas kas kitas, o ne Tutanchamonas, tačiau nustatyti kūrinio paskirtį, be to, kad ji dekoratyvinė, nėra paprasta.

MĒLYNO STIKLO FARAONO STATULĒLĒ

(Aukštis 5,8 cm)

Prieškamerėje rastoje objektų dėžėje, be kita ko, buvo Tutanchamono krūtinšarvis ir ši statulėlė. Atrodo, kad ji, kaip ir daugelis kitų kapavietėje rastų objektų, neturėjo aiškios vietos tarp įkapių. Tai faraono figūrėlė su cheprešu ir mėlynąja karūna, tupinti kaip kairėje pavaizduota auksinė figūrėlė. Jis laiko dešinės rankos pirštą pridėjęs prie lūpų taip, kaip senovės Egipte buvo būdinga jaunimui, o ypač mažajam Horui – dieviui, su kuriuo gyvenime buvo tapatinamas Egipto faraonas. Taigi tai galėtų būti Horo vaiko (vėliau vadinto Harpokratu) arba vaiko faraono, galbūt Tutanchamono, figūrėlė, nors Carteris manė tai veikiausiai būsiant Echnatoną. Tai retas XVIII dinastijos apvaliosios stiklinės skulptūros, beveik neabejotinai lietos, po to nušlifotos abrazyvinėmis medžiagomis pavyzdys. Pats stiklas pusskaidris, bet nepermatomas, o tai rodo kitokią daugelio šioje kapavietėje rastų inkrustacijų, karolių, amuletų ir pan., kurtų kone išimtinai iš matinio stiklo, stiklo sudėtį. Egipto mėlio stiklas dažniausiai būdavo gaunamas naudojant vario junginį, tačiau kai kuriuose pavyzdžiuose matyti kobalto kaip dažiklio pėdsakų.

FARAONAS ANT KARSTO NEŠTUVŲ

(Ilgis 42,2 cm, plotis 12 cm, karsto neštuvų aukštis 4,3 cm)

Išdrožtà geriausių medinių

Tutanchamono ušebtų stiliumi ir taip pat meistriškai kaip ir jie, ši statulėlė buvo rasta lobyne, supakuota į mažą medinę skrynelę ir apkamšyta linu. Faraonas pavaizduotas kaip mumija, gulinti ant laidojimo gulto, į kurio formą įeina du išilginti liūtai, kurių galvos pakeltos šalia faraono galvos. Faraonas yra mumijos formos su klaftu, kurio dryžiai išryškinti juodai, o urėjas paaukuotas. Tai vienintelė paaukuota statulėlės detalė, todėl ir daro nepaprastą įspūdį. Ant kūno negiliai išraižyta plati antkaklė iš karolių ir išskleisti sakalo ir paukščio ba su žmogaus galva – judėjimo dvasios – sparnai, kuriais faraonas globėjiškai apgaubtas; teksto juostose ant mumijos dirželių yra ilgas tradicinis dangaus deivės Nut kreipimasis ir trumpi teiginiai, kuriuose sakoma, kad keturios kanopinės dvasios su Anubiu, Ozyriu ir Horu „garbinančios“ faraoną. Tekstuose ant neštuvų šonų parašyta, jog šią statulėlę faraonui padarė Majus, faraono išdininkas, kurio paties kapas yra Sakaroje. Prie įkapių jis pridėjo ir dailų medinį ušebtą.

GALVA ANT LOTOSO

(Aukštis 30 cm)

Ši galva – viena pačių žviausių statulėlių iš Tutanchamono kapavietės – yra medinės skulptūros šedevras – paprasto sumanymo, turbūt sudėtingos religinės reikšmės, tačiau kaip meno kūrinys nepaprastai įdomi. Kokia buvo jos paskirtis kapavietėje, nežinia; kur ji buvo padėta, nežinia. Kasinėtojai ją rado po nuolaužomis koridoriuje, vedančiame į kapavietę, bet ten ją, matyt, buvo išmetę senovės kapų plėšikai, kuriems ji neturėjo jokios vertės. Nemanoma, kad senovės Egipte būtų neteisėtos prekybos meno kūriniais. Dirbinį sudaro lotoso žiedo iškilusi vaiko galva, ir bendrai priimta manyti, kad tai simbolizuoja mažojo saulės dievo gimimą laikų pradžioje; tada iš vandeningo chaoso, vadinamo Nunu, pasirodžiusiame aukštame pylime išdygo lotosas. Todėl grįžtama į tolimus laikus, kai atsirado žemė ir gimė saulė-dievas. Šiam subtiliai pavaizduotam saulei-dieviui suteikti Tutanchamono bruožai, sukurti pagal Amarnos tradiciją – su pailginta kaukole, būdinga Echnatono ir Nefertitės vaikams. Drožtas medis dengtas plonu rudai dažytu gipso glaistu; akys ir antakiai apvesti mėlynai.

MINIATIŪRINIS KARSTAS IR MINIATIŪRINIS KARSTO DANGTIS

(Karsto ilgis 78 cm, plotis 26,5 cm, dangčio ilgis 74 cm)

Lobyne buvo rastas vienas į kitą sudėtų miniatiūrinių karstų rinkinys, ir būtent su juo susijęs vienas iš sudėtingesnių Tutanchamono įkapių užduodamų galvosūkių. Išorinis karstas buvo dažytas juodai su įrašais aukso juostose ir kitomis paauskuotomis dalimis. Jis ir jo turinio keliami galvosūkių aprašyti toliau. Sukietėję tepalai įtvirtino antrąjį karstą išoriniame karste taip, kad tapo neįmanoma jo išimti. Tačiau dangtį nuimti buvo galima, ir jis čia pavaizduotas. Jis labai primena gryno aukso karstą, kuriame buvo Tutanchamono mumija, tačiau nėra toks detalizuotas ir puošnus, koks yra natūralaus dydžio karstas. Faraonas pavaizduotas mumijos pavidalu su klaftu, bet be urėjos ant kaktos. Dirbinys iš medžio, su paausavimu ant gipso glaisto, aukso spalvą pagyvina tik juodai nupieštos akys ir antakiai. Kūnas pavaizduotas dviejų grifų, čia turbūt simbolizuojančių dvi gedinčias deives – Izidę ir Neftidę, globėjiškai apgaubtas sparnais. Kūnu einantis tekstas, kaip ir ant natūralaus dydžio karsto, yra faraono kreipinys: „O, mano motina Nut! Apglėbk mane, padėk mane tarp tavyje esančių neužgesančių žvaigždžių, kad aš nebemirčiau.“

Iš dalies pirmiau aprašytas miniatiūrinis karstas yra standartinio XVIII dinastijos karsto pavidalo, nebūtinai skirtas faraonui. Ant kaklo įmantri plati antkaklė, o po rankomis – grifas išskleistais sparnais. Priekyje per kūną eina įprasto kreipinio į Nut dalis. Didžiausią susidomėjimą šiame karstų rinkinyje kelia tai, kas rasta viduje. Pirmia, ten buvo lininis ryšulėlis su pirmiau aprašyta gryno aukso faraono, turbūt Tutanchamono, statulėle. Antra, ten buvo trečias mažas paprastas medinis karstelis, kuriame buvo dar ketvirtas mažulytis į liną susuktas ir į tepalus panardintas medinis karstelis. Šiame paskutiniame karstelyje buvo plaukų (kaštoninių, kaip romantiškai apibūdino Carteris) sruoga. Ant šio mažulyčio, maždaug 12,5 cm ilgio karstelio buvo tekstai, kuriuose minima „didžioji faraono žmona Tija“ (jos vardas kartuše) ir prašoma daugialypės laidojimo dievybės Ptacho-Sokaro-Ozyrio maisto, gėrimų ir pan. gėrybių. Galima tikrai pagrįstai daryti išvadą, kad plaukai buvo Tijos ir įdėti į Tutanchamono įkapes iš pagarbos, bet tai nebūtinai rodo, jog Tija buvo jo motina. Klausimas labai įdomus!

